

**LIETUVIŲ KULTŪROS INSTITUTAS
LITAUISCHES KULTURINSTITUT**

K a j e t o n a s J . Č e g i n s k a s

**ŠEŠI KRIKŠČIONYBĖS ŠIMTMEČIAI
LIETUVOJE**

Lampertheim 1986

1. Šiuolaikinė lietuvių ir katalikybės sąveika
2. Baltietiškoji - krikščioniškoji vienybė ir vidaus skirtumai
3. Evangelijos šviesa - istorijos šviesa
4. Nuo ko Lietuva gynėsi?
5. Krikštas kaip valdovų apsisprendimas
6. Nusigrįžimas nuo Rytų Bažnyčios
7. Papiktinimas visiems laikams
8. Bažnyčia tarp kultūrų
9. Nuo bendros gynybos į darnią sąveiką
10. Bažnyčios ir visuomenės kritika
11. Istorija kartojasi
12. Nuorodos
13. Z u s a m m e n f a s s u n g

ŠEŠI KRIKŠČIONYBĖS ŠIMTMEČIAI LIETUVOJE

1. ŠIUOLAIKINĖ LIETUVYBĖS IR KATALIKYBĖS SAŲEIKA

Telšių vyskupas Vincentas B o r i s e v i č i u s buvo čekistų suimtas 1946 metais, nuteistas mirti ir veikiausiai sušaudytas. Kaip ir daugelio to meto Lietuvos kankinių, ganytojo kankinystės aplinkybės mažai žinomos. Yra išlikęs toks pasakojimas:

"Teisme vyskupas Borisevičius buvo ramus, nesijaudino. Jo paskutinis žodis buvo:

- E s u nekaltas.

Vienas teisėjų, suerzintas vyskupo ramumo, norėdamas jį dar labiau ižeisti, tarė:

- Matai, pirmiau gerai gyvenai, visi tave gerbė, manei, kad esi galingas. Dabar matai, kad mes esam nugalėtojai.

Vyskupas ramiu balsu atsakė:

- Tu dabar nugalėjai, bet tavo pergalė yra trumpa. Ateitis yra mano. Kristus nugalės. Nugalės ir mano tėvynė Lietuva." (1)

Kristus ir mano Tėvynė Lietuva. . . Šitas kankinio vyskupo tikėjimas yra būdingas skausmingai dabarties Lietuvos krikščionių istorijai.

1985 metais Vilniuje antrą kartą buvo teisiamas senelis Vladas L a p i e n i s , slaptos katalikų spaudos darbuotojas. Teismui paskelbus nuosprendį, pasmerktasis pareiškė: "Pagal tarptautinius susitarimus neturėčiau būti teisiamas, nes nieku nenusikaltau. Su džiaugsmu einu kalėti už Kristų ir tautą." (2)

1986 metų pradžioje neaiškiais aplinkybėmis eisimo nelaimėje žuvo Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto narys steigėjas kun. Juozas Z d e b s k i s . Žuvusiojo atminimui LKB K r o n i k a skyrė savo numerį tokiais žodžiais -"uoliam Kristaus meilės apašta-

lui ir ištikimam Tautos sūnui" (3).

Toje pačioje Kronikoje, kaip ir kituose lietuvių pagrindžio spaudos leidiniuose (A u š r a , D i e v a s i r T ė v y n ė , L i e t u v o s A t e i - t i s) , gausu panašių pavyzdžių, kurie rodo sąmoningą religinių ir tautinių pažiūrų tapatybę.

Tuo požiūriu lietuviai nėra išimtis. Pakanka prisiminti Lietuvos kaimynus lenkus, kuriuos pasaulio viešoji nuomonė šiandien laiko katalikybės ir tautybės tapatumo pavyzdžiu. Lenkų religinių ir tautinių siekių tiesiog neįmanoma atskirti: būti lenku ir būti kataliku - tai neišskiriama bendrija, kurioje vienas dalykas neišsivaizduojamas be kito.

Pasaulio spauda gana retai rašo apie Lietuvą, bet rašydama kone visada ją lygina su Lenkija - esą abi kaimynų šalys vienodai katalikiškos . Tai labai paviršutiniškas pasakymas. Nedera pamiršti, kad Lenkijos krikščioniškoji praeitis ir patirtis gerokai senesnė, istoriškai nelygintina su Lietuvos praeitim ir patirtim.

Katalikybė įėjo į lenkų tautos gyvenimą ir sąmonę prieš daugiau kaip tūkstantį metų ir nuo pat pradžios neturėjo jokių prisitaikymo sunkumų. Štai dėl ko šiandien tiesiog negalima lenkų tautiškumo įsivaizduoti be katalikybės. Lenkas ir katalikas - beveik vienareikšmės sąvokos, nors visi žino, kad tai du skirtingi dalykai. Katalikybė iš esmės yra universali, visuotinė, nesiribojanti jokia tauta ir jokios tautos nemonopolizuojama.

Katalikybės ir tautybės susiliejo istorija Lietuvoje kitokia. Lietuva keturiais šimtmečiais vėliau negu Lenkija priėmė katalikybę, kuri iki pat naujaisių laikų buvo labiau susijusi su svetimomis kultūromis ir tik pamažu suaugo su lietuviškąja kultūra. Darnus abiejų pradų sambūvis palyginti tik neseniai pasireiškė. Tai visų pirma tenka prisiminti, pažymint Lietuvos krikšto šešių šimtų metų sukaktį.

2. BALTIETIŠKOJI - KRIKŠČIONIŠKOJI VIENYBĖ IR VIDAUS SKIRTUMAI

Šiandien lietuvių tauta dalijasi bendru Pabaltijo tautų likimu, kuri

sąlygoja prievartinis prijungimas prie Sovietų Sąjungos. Ryškėja nauja pabaltiečių krikščionių bendrija, kuri nenaikina individualių skirtumų, bet juos organiškai suderina aukštesnėje vienybėje.

Estai, latviai ir lietuviai, atskirai imant, nedaug bendro turi. Tai juk gana skirtingos tautos, nes kiekviena kitaip atrodo. Pakanka palyginti skiriamuosius kalbos ir tikybos bruožus.

Estai turi savo kalbą, kuri visiškai nepriklauso indoeuropiečių kalbų šeimai, giminiuojasi su Suomių ir vengrų kalbomis; jų dauguma - protestantai liuteronai, bet stačiatikiškai sudaro reikšmingą mažumą. Latviai giminiuojasi su lietuviais ir drauge su išnykusiais prūsais priklauso bendrai baltų giminei didžiojoje indoeuropiečių šeimoje. Tai pačios seniausios indoeuropiečių kalbos, mažiausiai nutolusios nuo bendrų sanskrito šaknų. Latvių kalba kiek jaunesnė už lietuvių kalbą, tačiau jų tarpusavio skirtumai didesni negu, pavyzdžiui, tarp skandinaviškų kalbų: latvis su lietuviu be vertėjo negali susikalbėti. Reikšmingą Latvijos mažumą sudaro katalikai, kurie net išsaugojo savo atskirą latgalių tarmę.

Lietuviai didžiuojasi tuo, kad jie kalba seniausia indoeuropiečių kalba, nors tas pasididžiavimas kilo neseniai, prasidėjus tautiniam atgimimui praėjusiam šimtmečiu. Didžioji lietuvių dauguma - katalikai, kai protestantai sudaro nedidelę, bet įtakingą mažumą.

Visos trys pabaltiečių tautos gerokai viena nuo kitos skiriasi, bet šiandien jas jungia bendras politinis likimas ir nauja Pabaltijo krikščionybės sąmonė, kuri sudaro svarbiausią jėgą pasipriešinimo kovoje su negailestingu priešu - sovietiniu okupantu, vykdančiu ateistinę rusinimo politiką.

Bendroji pabaltiečių krikščionių sąmonė nesikėsina panaikinti estų, latvių, lietuvių individualumo požymių ir skirtumų, bet kuria platų ir realistišką pagrindą savanoriškam, kūrybiškam ir veiksmingam bendradarbiavimui, ir bendrų vertybių gynyboje, ir savitos kultūros bei visuomenės ugdyme ir tobulinime.

Savarankiškų tautos ir tikėjimo pradų dermė remiasi teisingais tarpusavio santykiais. Tai idealas, kurio niekada neįmanoma tobulai pasiekti, bet kuris nuolat skatina jo siekti naujomis pastan-

gomis ir tobulėti.

Esame krikščionys ir pabaltiečiai. Kaip tokie teigiame savo priklausomybę bendrijai, kurią paveldėjome iš tėvų ir/arba patys pasirinkome. Su tuo siejasi problemos ir sunkumai.

Krikščionybė ir tautos gyvenimas yra dvi savarankiškos buvimo plotmės. Kiekviena jų gali reikalauti visiškos asmens ištikimybės sau ir taip sunaikinti darnaus sambūvio sąlygą. Tada sankirtis darosi neišvengiamas, auga pagunda ugdyti vieną, stelbiant kitą.

Tai mena Bažnyčios ir valstybės, religijos ir politikos santykių sudėtingumą. Čia dažnai nelengva surasti protingą ir nuosaikų santykiavimo būdą, pusiausvyrą. Nuolat gresia pavojus, kad valstybė panaudos Bažnyčią kaip priemonę savo žemiškiems tikslams. Nemažesnis pavojus, kai Bažnyčios dvasiškiems tikslams naudojami valstybės galia.

3. EVANGELIJOS ŠVIESA - ISTORIJOS ŠVIESA

600 metų nuo oficialaus krikščionybės įvedimo Lietuvoje - tai labai kuklus jauniausios Bažnyčios duktės Europos žemyne jubiliejus.

Šeši šimtmečiai beveik dviejų tūkstantmečių Bažnyčios istorijoje nesudaro nė vieno trečdaliao ir primena, kad esame paskutinė pagonių tauta šiame žemyne.

Kita vertus, šeši šimtmečiai - tai kone visa mūsų rašytinė istorija, ir tai jau daug pasako, kokia reikšminga ši Lietuvos krikšto sukaktis mums kaip tautai.

Lietuvos vyskupai ir vyskupijų valdytojai savo rašte kunigams ir tikintiesiems, kviesdami pažymėti krikšto jubiliejų, 1985 metais rašė:

"Jau beveik du tūkstančiai metų krikščionybė reiškiasi žmonijoje kaip Dievo karalystė žemėje, vykdanči pasaulio Išganytojo Jėzaus Kristaus jai patikėtą misiją. Per ją ir joje realizuojasi šie Kristaus žodžiai: 'Aš atėjau, kad žmonės turėtų gyvenimą ir apskiai jo turėtų' (Jn 10, 10).

"Tiesa, -pastebi Lietuvos ganytojai -, į krikščionybės nešamą palaimą ne visos pasaulio šalys įsijungė iš karto - vienos anksčiau,

kitos vėliau, o kai kurios dar jai ruošiasi ir bręsta" (4).

Krikščionybė Lietuvoje brendo ilgai ir lėtai. Šiandien, po šešių šimtmečių, Lietuva artėja prie savo krikščioniško subrendimo. Yra nemaža ženklų. Visų pirma, kankinių kraujas - krikščionių sėkla.

Ilgį šimtmečiai, kuriuos mūsų protėviai praleido šalia krikščionybės, buvo tamsybės amžiai dviguba žodžio prasme - be Evangelijos šviesos ir be istorijos šviesos.

Tik susitikusi su krikščionyste Lietuva įėjo į istoriją. Lietuvos vardas pirmą kartą pateko į istorijos šaltinius, kai prie jos sienų pasirodė krikščionių tikėjimo skelbėjai. Pirmąsyk Lietuva minima Kvedlinburgo analuose, kur rašoma: " 1009 metais šv. Brunonas, kuris vadinamas Bonifacijus, arkivyskupas ir vienuolis, antrais savo atsivertimo metais, Rusijos ir Lietuvos (L i t u a e) pasienyje, pagonių trenktas į galvą, su aštuoniolika saviškių vasario 23 dieną nukeliavo į dangų" (5).

Turėjo praeiti dar pora šimtmečių, ligi XIII-jo amžiaus pradžioje padidėjo Lietuvos sąlytis su krikščioniškuoju pasauliu ir prasidėjo jos tikroji - rašytinė - istorija.

Susitikimas su krikščionyste Lietuvai buvo bilietas įeiti į istoriją. Ši pradžia iškalbingai liudija, kad Evangelija, atverdama vartus į amžinąjį gyvenimą, berašė, istorijos neturinčią tautą įveda ir pasaulio istorijon. Tai mums šiandien be galo aišku, kai stebime preities įvykių eigą iš didelio laiko nuotolio. Anuomet tai nebuvo taip aišku. Visų pirma dėl to, kad susitikimas su krikščionyste Lietuvos erdvėje nebuvo idiliškas. Priešingai. Ši istorinį susitikimą sakralinės ir profaninės istorijos prasme žymėjo didelis antagonizmas -maždaug du šimtmečius trukęs žiaurus ir siaubingas karas. Pagoniškoji Lietuva priešinosi viena visai krikščioniškajai Vakarų Europai.

4. NUO KO LIETUVA GYNĖSI ?

Lietuvos pavėlavimas priimti krikščionybę tikriausiai nebuvo vien kitų, bet ir jos pačios kaltė. Šykštūs istorijos šaltiniai leidžia tik-tai spėlioti, kodėl taip ir ne kitaip įvyko. Tačiau jokios abejonės

nėra, kad dėl šito istoriško pasivėlavimo Lietuvai reikėjo brangiai sumokėti. Su tuo susiję vėlesni užsienio ir vidaus pavojai, kurie lėmė Lietuvos istorišką likimą.

Germanų tautos priėmė krikštą VIII- me amžiuje, lenkai antroje X-jo amžiaus pusėje, netrukus po to rytų slavai. Tada atėjo šiaurės tautų eilė. Paskutinis Švedijos pagonis karalius mirė XI- jo amžiaus pabaigoje. Visos šios tautos priėmė krikščionybę, neatsisakydamos savo vertybių ir valstybinio savarankumo. Ir taip turėjo būti, nes antgamtinė malonė, kaip moko krikščionių teologija, nenaikina žmogiškosios prigimties, bet ją tobulina - *g r a t i a n o n d e s t r u i t n a t u r a m , s e d p e r f i c i t e a m .*

Tik čia nereikia pamiršti ir kitos labai svarbios krikščionių tikėjimo tiesos, kad Kristaus Bažnyčia žemėje sudaro nusidėjėliai. Ir kaip tik tai gana skaudžiai pajuto paskutiniai Europos pagonys vėlyvųjų viduramžių laikais Pabaltijo erdvėje.

Kai misininkai pasirodė prie Pabaltijo tautų sienų, Kristaus Sužadėtinė - Bažnyčia - jau nebuvo tokia graži ir tyra, kaip apaštalu laikais. Ji jau buvo susikilusi į dvi priešiškas nusiteikusias Rytų ir Vakarų Bažnyčios stovyklas. Misijų pobūdį neigiamai veikė viduramžių Bažnyčios žemiškos galybės siekimai. Šv. Bonifacijaus, šventųjų Kirilo ir Metodijaus laikai jau buvo prėję, tie laikai, kai didieji Evangelijos skelbėjai mokėjo ir norėjo krikščionybės turinį pritaikyti krikšto malonę priimančioms tautoms.

Pabaltijo misininkai, ypač tie, kurie sekė vokiečių pirklių ir kolonistų pėdomis, buvo per menkai persiėmę Kristaus dvasia. Jie dažnai tiesiog piktnaudžiavo krikštu kaip priemone užkariauti ir pavergti pagonis, kad patenkintų savo gobšumą ir galybės troškimą.

Kryžiaus žygiais reiškesi viduramžių krikščionių religingumas. Tačiau tie žygiai, kuriuos vokiečių ordinas vedė Pabaltijo erdvėje, bent šiandieninėmis akimis žiūrint, buvo ne kas kita kaip neleistinas piktnaudžiavimas religija žemiškiems tikslams.

Vokiečių kolonizacija ir jų vedamos misijos visiškai nepaisė nugalėtojų Pabaltijo tautų teisių ir siekių, jas labai nuskriaudė ir sukludė jų kultūros bei valstybingumo plėtotę šimtmečiais.

Tūkstančius metų baltų protėviai gyveno prie rytinių Baltijos pakrančių, tarp Vyslos ir slavų kraštų. Nuo seno abiejose Baltijos jūros pusėse vyko nuolatinis žiaurus karas, kurio pubūdjį antrojo tūkstantmečio pradžioje pakeitė Vakarų prekyba. Kryžiaus karai buvo Europos krikščioniškosios kultūros dalis. XIII-jo amžiaus pradžioje jie prasidėjo prieš Pabaltijo pagonis ir truko be pertraukos iki Melno taikos 1422 metais, kai vokiečių ordinas buvo priverstas pagaliau atsisakyti tolesnių užkariavimo kėslių.

1202 metais Livonijos vyskupas Albertas įsteigė Kardininkų ordiną, kuriam veikiai pavyko užkariauti šiandieninę Latviją ir Estiją ir jas sukrikščioninti.

1230 metais Mozūrų valdovas Konradas pakvietė vokiečių riterių ordiną kovoti su pagonimis prūsais. Maždaug po pusės šimtmečio žiaurių ir kruvinių kovų senieji prūsai buvo ordino įveikti, užkariauti ir, aišku, pakrikštyti. Prūsijos šalis nuo Vyslos iki Nemuno išliko, bet neišliko prūsai, kurių vardą pasisavino užkariautojai ir kolonistai, kaip karo grobį. Visa tauta su savo senoviška kalba bei kultūra buvo teutoniškų krikščionybės nešėjų sužlugdyta.

5 . KRIKŠTAS KAIP VALDOVŲ APSISPRENDIMAS

Lietuviai buvo labai prisirišę prie savo gamtiškosios tikybos. Paskutiniai Europos pagonys buvo vieninteliai, kurie ryžtingai gynė savo senąjį tikėjimą ir priešinosi viduramžių katalikybei. Tačiau veikiai Lietuvos valdovai turėjo pripažinti neišvengiamą būtinybę priimti Vakarų Bažnyčios krikštą, kad būtų išsaugota jos politinė nepriklausomybė. Šitas krikštas buvo tiesiog valstybės išlikimo sąlyga. Tik jį priėmus, galima buvo tikėtis išmušti pavojingiausią priešą ginklą ir sustabdyti nepalaužiamą agresiją. Tačiau tai nebuvo lengva.

Dar XIII-jo amžiaus vidury Lietuvos valdovas Mindaugas rimtai mėgino įvesdinti Lietuvą į Katalikų Bažnyčią tiesioginėje Šv. Sosto priežiūroje, priimdamas krikštą su savo dvariškiais ir karaliaus vainiką iš popiežiaus Inocento IV. Šį mėginimą sužlugdė netrukus stipri pagonių ir stačiatikių vidaus opozicija. Pirmasis Lietuvos krikštas žlugo su karalium Mindaugu, kuris buvo nužu-

dytas 1263 metais.

Vokiečių ordinas nieko kito taip netroško, kaip Lietuvos grįžimo prie pagonybės, nes tik dengdamasis kova su pagonybe galėjo tęsti savo užkariavimus Pabaltijo erdvėje. Ordinas visai trukdė ir vėlesnes Lietuvos valdovų pastangas priimti katalikybę.

Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, pasirašinėdavęs lietuvių ir daugybės rutėnų karaliūm - *Rex Lithuanorum et multorum Ruthenorum* -, viename savo laiške labai taikliai nuskė savo laiko lietuvių ir kitų engiamų Pabaltijo tautų pažiūrą šiame konflikte: "Krikščionys garbina savąjį Dievą pagal savo papročius, rusai vėl savo apeigomis, lenkai - vėl pagal savo papročius, o mes garbiname Dievą pagal savo apeigas ir visi turime vieną Dievą.. . Ką jūs kalbate man apie krikščionis? Kur randama didesnė neteisybė, didesnė nelygybė, smurtas, žudynės ir išnaudojimas, jei ne tarp krikščionių, o ypač tarp tų, kurie atrodo pamaldūs, kaip, pavyzdžiui, kryžiuočiai" (6).

Pagaliau tik 1386 metais Lietuvai susidarė patogi galimybė priimti Vakarų Bažnyčios krikštą be kapituliacijos prieš ordiną, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila užėmė Lenkijos karaliaus sostą, pasikrikštijo ir išipareigojo savo krašte įvesti krikščionybę.

Krikštas prasidėjo 1387 metais Aukštaitijoje ir baigėsi 1417 metais Žemaitijoje. Tačiau pirma reikėjo dar 1410 metais galutinai sutriuškinti bendromis Lietuvos ir Lenkijos jėgomis didįjį priešininką -vokiečių ordiną - mūsų lauke prie Žalgirio.

Taip po dviejų šimtmečių sunkių ir atkaklių kovų su Vakarų Europos remiamu vokiečių ordinu Lietuva galėjo krikštą suderinti su savo valstybės nepriklausomybe. Kad lietuviai tapo pasaulinės Bažnyčios dalimi savo valdovų valia, tai buvo grynai politiškas sprendimas, bet kitokio anuomet ir būti negalėjo, kai tikėjimo dalykai buvo sprendžiami ginklu.

6 . NUSIGRĮŽIMAS NUO RYTŲ BAŽNYČIOS

Prisidėjimas prie Vakarų Bažnyčios ir su tuo susijusi nauja valstybės sąjunga su Lenkija sugriovė ligtolinį Lietuvos pagonių vals-

lybės neutralumą tikėjimo dalykuose, visų pirma, Rytų ir Vakarų Bažnyčių santykiuose. Prasidėjo nauja raida, kuri vedė prie senosios Lietuvos valstybės gurėjimo kylančios Maskvos valstybės naudai.

Šiame sąryšyje svarbu pastebėti, kad Lietuva nepriėmė Rytų Bažnyčios krikšto, nors ją gerai pažino ir su ja ilgą laiką taikiai sugyveno. Tai juk buvo toji Bažnyčia, kuriai priklausė didžioji senosios Lietuvos teritorijos ir gyventojų dalis. Net daugiau. Jau nuo Mindaugo laikų stačiatikybė buvo išpažįstama Lietuvos valdovų šeimoje. Ir vis dėlto Lietuva nepriėmė stačiatikybės. Jos priėmimas nebūtų apsaugojęs nuo vokiečių ordino agresijos. Tai aišku. Bet vargu ar tai vienintelė priežastis.

Nereikia pamiršti, kad jau anais laikais Stačiatikių Bažnyčia buvo perdaug susijusi su kitu aiškiu Lietuvos valstybės priešu - Maskva. Ir dėl to stačiatikybė nebuvo patraukli lietuviams. Ir šiuo požiūriu politika sąlygojo Lietuvos apsisprendimą atsisąžinti į katalikybę ir nusigręžti nuo stačiatikybės.

Pažymėtina, kad pagoniškoji Lietuva vedė labai sėkmingą tikibinės pakantos politiką. Didieji kunigaikščiai Vytenis ir Gediminas XIV-jo amžiaus pirmoje pusėje leido ateiviams katalikams amatininkams ir pirkliams Lietuvoje turėti savo kunigus. Jie siuntė savo karius pagonis ginti Rygos vyskupą nuo ordino. Lietuviškoji pagonybė kaip neutrali galybė tarp susipykusių Rytų ir Vakarų krikščionių garantavo pastovumą ir pusiausvyrą milžiniškoje senosios Lietuvos valstybėje nuo Baltijos iki Juodosios jūros.

Su pasisukimu į Vakarus ir suartėjimu su lenkais šis neutralumas dingo. Ypač palengvėjo Maskvai kištis į Lietuvos vidaus reikalus ir grobti jos valdas. Neva gindama skriaudžiamus stačiatikius, ji pradėjo vadinamą "slavų žemių rinkimą". Tai ne atsitiktinumas, kad su abiejų Lietuvos krikštytojų - didžiojo kunigaikščio Vytauto ir karaliaus Jogailos - mirtimi peržengiama senosios Lietuvos valstybės galybės viršūnė ir prasideda jos nesulaikomas žlugimas.

Krikštu įsijungusi į Vakarų Bažnyčios tautų bendruomenę, Lietuva atsikratė jai gresiančio mirtino pavojaus iš Vakarų, konkrečiai, iš vokiečių ordino pusės, tačiau susijungusi į vieną valstybę su Lenkija iš vienu pinklių pateko į kitas. Lenkai valstybininkai labai

gabiai tuo pasinaudojo, kad išplėstų savo politikos ir kultūros įtaką Lietuvoje bei ją asimiliuotų.

Ir šitą senosios Lietuvos istorijos klaidą šiandien reikia laikyti to paties nelaimingai pavėluoto krikšto padariniu, lygiai kaip ir vokiečių ordino agresija, kuri nepaliko kitos išeities Lietuvai, kaip šlietis prie Lenkijos.

7 . PAPIKTINIMAS VISIEMS LAIKAMS

Dar kartą Lietuva tikėjimo reikaluose pasidavė savo valdovų valiai, kai reikėjo apsispręsti už ar prieš Reformaciją.

Lietuvių tautos dauguma savoje valstybėje, su Lenkija susijungusioje Didžiojoje kunigaikštystėje, pasiliko katalikiška. Jos mažuma, gyvenanti vad. Prūsų ar Mažojoje Lietuvoje, kuri priklausė supasaulėjusio ordino valstybei, drauge su juo perėjo į protestantizmą.

Ir taip jau nuo XVI-jo amžiaus pabaigos Lietuva ne tik politiškai, bet ir tikiškai suskilo į dvi nelygias dalis, kiekviena pasinešusi eiti savo vaga. Tai silpnino bendrą tautos kultūros kelią, ypač XIX-me amžiuje , kai prasidėjo lietuvių atgimimo sąjūdis.

Vis dėlto abi didžiosios Vakarų Bažnyčios konfesijos iki šiandien reikšmingai dalyvauja tautos gyvenime, lemdamos priklausomybę Vakarų Europos religijos ir iš dalies kultūros pasauliui.

Krikščionybė pamažu įaugo į lietuvių gyvenimą. Tai buvo nelengvas ir sudėtingas suartėjimo procesas.

Senąją baltų gamtiškąją tikiybą krikščionybė pamažu išstūmė iš gyvenimo. Vis dėlto lieka klausimas: ar toji mūsų protėvių tikiyba tikrai buvo tokia visiškai nevertinga, kad jos nebuvo galima išgelbėti, patobulinti, sukilninti?

O gal paprasčiausiai per mažai anuo metu buvo galvojama apie tai, ką teigia sena lotyniška krikščioniškojo tikėjimo formulė - Gratia non destruit naturam sed perficit eam ? Juk kaipgi galėjo taip atsitikti, kad nieko iš senojo tautos tikėjimo nebuvo išgelbėta ir išsaugota naujajame? Kaip tik dėl to smarkiai nukentėjo lietuviškosios krikščionybės turinys ir jos indėlis į bendrąjį visuotinės

Bažnyčios lobyną.

Nevertas ir labai nekrikščioniškas ano meto krikščionių elgesys krikšto priedangoje vesti užkariavimo bei asimiliavimo politiką Lietuvoje visuomet kels pasipiktinimą.

8. BAŽNYČIA TARP KULTŪRŲ

Antanas Maceina, nagrinėdamas Bažnyčios ir kultūros santykius, pastebi: "... nesvarbu, kokių būdu krikštas tautą pasiekia: per valdovą ar per misininkus, įtikinant ar verčiant, aukojantis pačiam ar grobstant rastas kitų gėrybes. Visų šių būdų istorijoje yra buvę. Kiekvienu betgi atveju Bažnyčia, krikštydama tautą, susiduria su k u l t ū r a ir tai su tokia, kokios ji lig tol nebuvo patyrusi. Antra vertus, Bažnyčia ateina į tautą irgi nešina tam tikra kultūra, kurios tauta ligi krikšto nebuvo pažinusi ir ja gyvenusi. Tautos krikštas visados yra dviejų kultūrų susidūrimas: vienos, kuria gyvena tauta, ir kitos, kuria yra apsivilkusi Bažnyčia. Užtat po krikšto ir prasideda šių dviejų kultūrų rungtynės - kartais vaisingos ir tautai, ir Bažnyčiai (germanų tautose), kartais nelaimingos taip pat ir tautai, ir Bažnyčiai (lietuvių tautoje)" (7).

Kad Lietuvos krikštas nevyko palankiomis sąlygomis, tai jau matėme. Lietuvos krikščionėjų imas po Reformacijos vyko dviem skirtingais Vakarų Bažnyčios pavidalais, tačiau su panašiais padariniais, kurie šiandien kritiškai vertinami. Teigiama, kad Bažnyčia daug prisidėjusi prie kultūrinio ir tautinio lietuvių susvetimėjimo, ir būtent taip, kad katalikybė buvusi lenkų kultūros tarpininkė, lenkinimo įrankis, o protestantizmas savo ruožtu tarnavęs vokiečių kultūrai bei vokietinimui.

Be abejo, istorinė tikrovė nebuvo tokia paprasta, kaip šie du teiginiai leidžia manyti. Neįmanoma nutylėti Bažnyčios nuopelnų lietuvių kultūros ugdyme, ypač raštijos ir švietimo srityse. Kita vertus, kultūros susvetimėjimas ir supanašėjimas Lietuvoje pastebimas jau prieš krikščionybės įvedimą. Tai jau buvo prasidėję pagonybės laikais. Juk ne lietuvių kalba, bet senoji slavų bažnytinė kalba buvo senosios Lietuvos valstybės kalba. Vietos kultūra ir visuomenė nesugebėjo sėkmingai rungtyniauti su svetimomis įtakomis.

Bažnyčia taikėsi prie tuometinės lietuvių visuomenės ir negalėjo pati viena jos raidos nulemti. Vis dėlto nuo pat pradžios ji vartojo vietos kalbą sielovados reikalams ir ją globojo net tada, kai aukštuomenė tą kalbą visiškai paniekino ir išstūmė iš viešojo gyvenimo. Lietuvių kalba kaip liaudies kalba niekada neprarado savo teisių Bažnyčioje, net ir tada, kai ji nebeturėjo jokių teisių valstybėje ir visuomenėje. Lietuviškosios raštijos pradžia, jos istorija iki pat XX-jo amžiaus tiesiog neįsivaizduojama be kunigu. Jokia kita viešoji institucija neturi tokių didelių nuopelnų krašto švietimui kaip Bažnyčia. Žodžiu, Bažnyčia nuveikė daug gero lietuvių tautai, nors galima sutikti, jog kitomis sąlygomis ji būtų galėjusi dar daugiau nuveikti.

Kai mėginame objektyviai įvertinti krikščionybės istorišką vaidmenį lietuvių tautai ir kultūrai, negalime paneigti nė to, kad Bažnyčia iš tikrųjų ilgai nešiojo atsineštinių svetimos kultūros rūbą, prisidėjo prie nutautinimo ir nutautėjimo. Darni krikščionybės ir lietuviybės sąveika, kokią šiandien matome, tik pamažu išsivystė ir yra pačios naujausios raidos išdava. Būtų labai neistoriška šiandieninėmis akimis vertinti visą nueitąjį šešių šimtmečių kelią.

Iš tikrųjų, visos trys pagrindinės krikščionių Bažnyčios Lietuvoje ilgą laiką praeityje buvo glaudžiai susijusios su svetimųjų kultūrų asimiliavimo pastangomis, kurias jos sąmoningai ar nesąmoningai rėmė: katalikybė lenkinimą, protestantizmas vokietinimą, stačiatikybė rusinimą.

Labai vienareikšmią vaidmenį atliko Stačiatikių Bažnyčia, remdama carų rusinimo politiką užimtuose Lietuvos kraštuose. Vis dėlto Lietuva pasiliko stačiatikybei svetima. Sovietinio režimo skatinamas karingasis ateizmas mūsų laikais sunaikino betkokią šios Bažnyčios įtaką Lietuvoje, kur stačiatikybė šiandien tėra tik slavų ateivių mažumos tikyba, neturinti nieko bendro su lietuviais.

Kitos dvi krikščioniškosios Bažnyčios, abi vakarietiškos - katalikybė ir protestantizmas - savo istorinį vaidmenį peržiūrėjo ir pataisė, liovėsi buvusios svetimos tautiškos kultūros platinimo įrankiais. Ypač nuo tada, kai susikūrė šiuolaikinė tautiška lietuvių sąmonė, jos stengiasi kūrybiškai plėtoti vaisingą ir darnų santykį su lietuvybe.

Nedidelė lietuvių protestantų Bažnyčia, paprastai užsienio stebėtojų nematoma ir neretai tikėjimo brolių katalikų ignoruojama, užima savo vietą tautos kultūroje ir gyvenime, atlikdama jame vaidmenį, kuris gerokai prašoka jų skaičių.

Lietuva apleičiamai pasilieka katalikiška, neišvengiama jau penktą dešimtmetį iš Maskvos dirguojamo totalistinio ateizmo siautulio. Priklausymas lotynų - Romos - apeigų katalikų Bažnyčiai nepaprastai stiprina lietuvių tautinį atsparumą, ypač kovoje su rusiškuoju pavojumi.

9 . NUO BENDROS GYNYBOS Į DARNIĄ SAŲVEIKĄ.

Čia kyla įdomus klausimas: kaip atsirado šiandieninė lietuviybė ir katalikybė santarvė? Jau teigėme, kad šis naujaisiu laikų raidos reiškinys yra Lietuvos šešių krikščionėjimo šimtmečių išdava. Prieš tai ėjo ilgas ir skausmingas laikotarpis, kai reikėjo save atrasti, atsipalaiduojant nuo lenkų Bažnyčios, kultūros, Liublino unijos apžavų.

Kovoje su Maskva katalikybė visuomet buvo tvirta ir ištikima Lietuvos sąjungininkė. Pakanka tik prisiminti šv. Kazimierui, Lietuvos Globėjui, priskiriamus pasirodymus stebuklus, kurie padėjo XVI-jo amžiaus pradžioje ir XVII-jo amžiaus vidury negausiai Lietuvos kariuomenei atremti stipresnį priešą.

Katalikybė Lietuvoje buvo ypatingas rusų puolimo taikiny, ypač po 1795 metų, kai prasidėjo carinė okupacija. Carizmas ne tik politiškai engė, bet ir religiją persekiojo, todėl lietuvių tautiškas ir religiškas pasipriešinimas Maskvai pasidarė bendras ir neatskiriamas dalykas.

Tiesa, šis pasipriešinimas ilgą laiką buvo vedamas bendrai su lenkais, siekiant atkurti žlugusią jungtinę bajorų valstybę. Bendros kovos dar labiau grūdino Lietuvos ryšius su Lenkija, abi tautos buvo tos pačios Maskvos agresyvumo aukos.

Naujas ir lemiamas dalykas, kad nuo tada lietuviai už savo valstybės ir dvasios nepriklausomybę kovojo su kryžium ranke, ir kryžius jau nebuvo svetimųjų užpuolikų simbolis, kaip

pagonybės laikais, bet simbolizavo teisingo pasipriešinimo kovą.

Po 1794, 1813, 1831, 1863/64 metų sukilimų, kurie buvo bendrai su lenkais rengiami ir pralaimimi, lietuviai vieni tęsė savo pasipriešinimą Maskvai. Tuo pasirūpino neatlaidi Maskvos priešpauža, nuožmi rusinimo politika, kuri galop sukėlė tikrą liaudies karą, trukusį keturis dešimtmečius (1864 - 1904). Oficialus kirilicko raidyno įvedimas ir su tuo susijęs lotyniškųjų rašmenų draudimas, sumobilizavo lietuvių liaudį ginti lotyniškuosius rašmenis, kurie simbolizavo jos lotyniškąją -katalikiškąją - tikėjimą.

Vyskupo Valančiaus ir jo kunigų įkvėptoji kova be kompromisų atnešė daug kančių ir nuostolių, sukliudė tautos kultūros pažangą, bet pasibaigė visiška lietuvių pergale. Tai tada įvyko didysis lūžis tautos sąmonėje, liaudis virto tauta.

Maža Lietuvos valstiečių tauta, palikta viena kovoti su svetimos valstybės persvara, užsidegusi savo katalikiškuoju tikėjimu, atrado pasitikėjimą savimi. Neginkluotas liaudies pasipriešinimas, apsisarvavęs tikėjimo dvasia, pažadino ir išvystė naują lietuviybės sąmonę. Slaptai per sieną nešama ir platinama draudžiamoji spauda lotyniškaisiais rašmenimis išugdė savarankišką lietuvių tautos mintį, kuri veikiai išsiskleidė visomis ideologinėmis spalvomis nuo dešinės iki kairės.

Tamsiausią caristinės priešpaudos valandą atgijo nauja Lietuva. Ir šiame tautos atgimime Katalikų Bažnyčia suvaidino labai reikšmingą vaidmenį.

Katalikybės susijungimas su lietuvių tautiška sąmone vyko drauge su lietuviškosios bajorijos likučių atsipalaidavimu nuo senosios sulenkėjimo tradicijos. Šis procesas buvo ypač skausmingas carinės okupacijos sąlygomis XIX-me amžiuje.

Tradicinė lietuvių bajorų sąmonė " g e n t e l i t u a n u s , n a t i o n e p o l o n u s " - esu lietuvis, bet priklausau lenkų nacijai (valstybei ir/ar tautai) - nenorėjo pasiduoti. Ją netgi stiprino Maskvos priešpauža, versdama lietuvius labiau suartėti su lenkais. Ne tik noras bendromis atgauti prarastą valstybę, bet ir realistiškas apsigynimo galimybių vertinimas neleido atsisakyti senosios Lietuvos ir Lenkijos sąjungos idealo. Dėl to pernelyg didelė sulenkėjusių mūsų bajorų ir vidurinės klasės dalis niekada nebesurado

kelio atgal į lietuviybę ir Lietuvai žuvo.

10 . BAŽNYČIOS IR VISUOMENES KRITIKA

Kaip tik tais lietuviškosios sąmonės persilaužimo laikais iški-
lo iki šiandien kartojamas priekaištas Katalikų Bažnyčiai, kad
ji vienintelė kalta už lenkybės rėmimą ir lietuvybei padarytą
žalą. Tai gerokai pertemptas priekaištas, kurį reikia aiškinti
ano meto sąlygomis.

Bažnyčia buvo gerai suaugusi su Lietuvos visuomene, prisitai-
kusi prie jos sandaros ir vidaus prieštaravimų. Kiek ji buvo
susijusi su aukštesniuoju luomu - sulenkėjusia bajorija ir dva-
rininkija, tiek ir ji pati stovėjo prieš tą patį naujai iškilusį lem-
tingąjį pasirinkimą - eiti senuoju tradicijos ar naujuoju tautiško-
jo atgimimo keliu, stoti už naują lenkų ar lietuvių tautiškumą .
Tai buvo istoriškai neišvengiama.

Vis dėlto nepamirština, kad ta pati Katalikų Bažnyčia, rūpin-
damasi sielų išganymu, niekada nebuvo nutraukusi ryšių su liaudi-
mi, su kuria ją siejo iš tos pačios liaudies kilusi žemesnioji,
kartais ir aukštesnioji dvasininkija (pvz., vyskupai Valančius, Ba-
ranauskas). Toji Bažnyčia gerai jautė liaudies kasdieninius rū-
pesčius, rūpinosi ja ir žadino joje geresnės ateities viltis.

Kai visuomenės demokratėjimo eigoje Lietuvos liaudis virto tau-
ta, Katalikų Bažnyčia nestovėjo šio vyksmo nuošaly, bet buvo
atgimusios tautos širdyje. Iš to ir kilo šiandieninė tautiškumo
ir krikščioniškumo , lietuviybės ir katalikybės amalgama.

Nacionalistiškoji Bažnyčios kritika Lietuvoje atsiskleidžia kaip
luominės visuomenės kritika ir ta prasme visiškai suprantama,
nors ne visais požiūriais pateisinama.

Gausiausiojo visuomenės sluoksnio - valstiečių - išsivadavimas
besikeičiančioje Lietuvos visuomenėje subrandino ir ugdė lietu-
vių tautiškąjį sąjūdį, kurio viršūnės šiame šimtmetyje buvo
Vilniaus didysis seimas 1905 metais (8), nepriklausomosios
valstybės atkūrimo paskelbimas 1918 metų vasario 16- ją ir sava-
ranki Lietuvos respublika tarp dviejų pasaulinių karų.

11. ISTORIJA KARTOJASI

Seniausios praeities baisybės šiandien vėl kartojasi Pabaltijo erdvėje. Karingasis sovietinės valstybės ateizmas, vadinamoji "mokslinė lenininė - marksistinė pasaulėžiūra", motyvuoja ir teisinga lietuvių, latvių ir estų tautų savarankumo slopinimą, jų valstybingumo žlugdymą.

Pavojingas nesugebėjimas skirti tikėjimą nuo politikos šiandien būdingas totalistinei valstybei. Ir tai reikia ypač pabrėžti.

Darniai ir vaisingai bendradarbiauti įmanoma tik ten ir tada, kai abi pusės - Bažnyčia ir valstybė, politika ir religija - pripažįsta viena kitos kompetencijos ribas. To siekti yra didžiausias mūsų ateities uždavinys, kuriam per 600 metų esame gerai pasirengę.

Lietuva šiandien, kaip ir pagonybės laikais, yra užsienio agresijos auka. Pavergėjai mums neša "naują" tikėjimą. Kryžininkai savo metu norėjo jėga pagonis pakrikštyti. Sovietai naudoja smurtą, kad primestų savo komunistišką tikėjimą. Vieniems rūpėjo mus suvokietinti, kitiems rusinimas rūpi.

Skirtumas matyti besiginančiųjų pusėje. Savo rašytinės istorijos pradžioje lietuviai gynė savo nepriklausomybę gamtiškojo tikėjimo - pagonybės - vardan. Šiandien kova už Lietuvos nepriklausomybę vyksta antgamtiškojo tikėjimo - krikščionybės - ženkle.

Krikščionybė tikintiesiems atveria naujus būties akiračius, kurie toli prašoka pasaulio ir istorijos ribas. Tačiau ir žemiškosios istorijos perspektyvoje krikšto priėmimas tautoms yra giliai prasmingas ir lemtingas įvykis. Krikštas įvedė Lietuvą į krikščioniškųjų tautų, tiksliau tariant, Vakarų Europos tautų bendriją. Savo geografine ir geopolitine padėtimi Lietuva, kaip ir kitos Pabaltijo tautos, ribojasi su Rytų Europa, tačiau savo religijos ir dvasios istorija yra tapusi neatskiriama krikščioniškosios Vakarų Europos dalimi. Tai mums padeda šiandien atsispirti Maskvos ekspansijos ir asimiliavimo kėslams.

12. NUORODOS

- (1) Raišupis, M., Dabarties kankiniai. Čikaga 1972. - Cit.
Baltinis, A., Vyskupo Vincento Borisevičiaus gyvenimas ir darbai. Roma 1975 (LKMA, Negestantieji žiburiai, 4), 152 psl.
- (2) LKB Kronika, Nr. 67, 1985.VII. 16
- (3) LKB Kronika, Nr. 70, 1986.IV. 23
- (4) Katalikų Kalendorius Žinynas 1986, Kaunas - Vilnius 1986, 114 psl.
- (5) Lietuvos TSR Šaltiniai, I, Vilnius 1955, 24 psl.
- (6) ten pat, 39 psl.
- (7) Maceina, A., Ora et labora (rankr.)
- (8) Čeginskis, K.J., Didysis Vilniaus seimas ir demokratinės minties raida Lietuvoje (Lietuvių kultūros institutas, 1085 Suvažiavimo Darbai. Lampertheim 1986, 107-128 psl.)

ZUSAMMENFASSUNG:

600 Jahre des Christentums in Litauen

1. Das heutige katholisch-litauische Bewußtsein. 2. Baltisch-Christliche Einheit und Unterschiede. 3. Das Licht des Evangeliums und das Licht der Geschichte. 4. Worum ging es bei der kriegerischen Auseinandersetzung. 5. Taufe als politische Entscheidung des Herrschers. 6. Abkehr von der Ostkirche. 7. Ein Skandalum für immer. 8. Kirche und die Kulturen. 9. Anpassung durch die gemeinsame Verteidigung. 10. Kritik der Kirche und der Gesellschaft. 11. Geschichte wiederholt sich.

In diesem Essay werden verschiedene Aspekte der Christianisierung Litauens aufgeworfen und in ihren historisch-soziologischen Zusammenhängen dargestellt.

Die heutige Identität der katholischen und nationalen Belange, wie diese im litauischen Widerstandskampf gegen die sowjetische Übermacht zum Ausdruck kommt, ist eine recht neuartige Erscheinung in der Geschichte Litauens. Der bisherige Verlauf der Geschichte, seit der schicksalhaften Begegnung mit dem Christentum der westlichen Prägung vor 600 Jahren, bezeugt eher das Gegenteil eines harmonischen Verhältnisses. Am Anfang der Begegnung stand eine ausgesprochene Feindschaft und kriegerische Auseinandersetzung, danach folgte eine lange andauernde Spannung auf dem Gebiet der kulturellen Assimilation.

Die Litauer waren die letzten Heiden Europas, die an ihrer überlieferten Naturreligion festhielten und die einzigen, die ihren Glauben gegen die vereinten Kräfte des christlichen Abendlandes mit dem vollen Einsatz ihres Lebens verteidigten. Immerhin ging es in diesem Konflikt, besonders auf der angreifenden, vom deutschen Orden geführten Seite, nicht so sehr um christliche Taufe als um Eroberung und Kolonisierung des Baltikums. Die Litauer wehrten sich mit Erfolg, bis eine Möglichkeit entstand, die Taufe ohne politische Kapitulation anzunehmen. Das geschah durch eine Annäherung an Polen.

Die Wende Litauens zur Westkirche war von Anfang an poli-

tisch bedingt und zeigte weitreichende Folgen für den alten litauischen Staat. Die Kirche paßte sich den gesellschaftlichen Zuständen des Landes an und verwickelte sich in die inneren Widersprüche dieser Gesellschaft.

Daraus erklärt sich ihre widersprüchliche Rolle in der Entwicklung der nationalen Kultur.

Im Kampf gegen die zaristische Unterdrückung, besonders während der Periode des Druckverbotes (1864-1904), bildete sich eine feste Allianz von Kirche und Volk und somit eine Grundlage für ein neues litauisch-katholisches Bewußtsein.

Heute wiederholt sich die Geschichte auf litauischem Boden: ein neuer "Glaube", getragen von der auswärtigen Aggression, wird mit den staatlichen Machtmitteln aufgezwungen. Die Litauer verteidigen ihre politische Unabhängigkeit und ihre christliche Tradition.

Zur Person des Verfassers

Kajetonas J. Čėginskas, Dr. phil.

Geboren 1927 in Litauen. Studium der Philosophie, Theologie und Soziologie in Deutschland (Hamburg, Eichstätt), Italien (Rom), Frankreich (Strasbourg), Schweden (Uppsala). B.phil. (1949), Lic. phil. (1950), B. S. theol. (1952), Docteur de l'Université de Strasbourg (1956). z.Z. Chefredakteur bei Radio Freies Europa. Mitglied des LKI.

Zahlreiche Veröffentlichungen in litauischer, deutscher und englischer Sprache zur Geschichte Litauens des 19. Jahrhunderts, der politischen und sozialen Entwicklung in Litauen nach dem II. Weltkrieg sowie zur Geschichte der litauischen Emigration.